

СТИГМАТИЗАЦІЯ (STIGMATIZATION) (з гр. *stigma* — ярлик, тавро, пляма)– процес застосування стигми: перенесення дійсних чи уявних якостей, притаманних усій групі, на окремих її представників; процес виокремлення індивідів на підставі їхніх негативних, неприйнятних індивідуальних рис (уявних чи дійсних) з їх відсторонення чи ізоляції; процес соціального маркування людей, наліплювання ярликів.

Феномен негативного сприйняття як формування упередженого ставлення до об'єкта когнітивного процесу за рахунок часткової або повної дискредитації учасників соціальної взаємодії в західній соціології одержав назву стигматизація.

Стигматизація – це упереджене ставлення до людини, пов'язане з її статусом, глобальне явище, яке зустрічається в усіх країнах світу, динамічний процес знецінення особистості, що певною мірою дискредитує людину в суспільній колективній свідомості. Стигматизація діє шляхом створення і відтворення соціальних структур влади, ієрархії, класовості та виключення, перетворення відмінності в нерівність.

Соціальна стигматизація призводить до негативного маркування, виокремлення людини на тлі інших. Завдяки цьому індивід «випадає» з формальної або неформальної організаційної структури суспільства, поповнює ряди маргіналів. В умовах сучасного суспільства стигматизація посилюється практично в усіх сферах соціальних взаємодій – міжетнічних, релігійних, сімейних, політичних, професійних тощо. Це – якісний показник насичення масової свідомості негативними стереотипами. Ключовим поняттям у даному контексті стає концепт стигми.

Стигма – фізична або соціальна ознака, що девальвує соціальну ідентичність індивіда, роблячи його непридатним для широкого соціального сприйняття. У той же час стигма – це своєрідний негативний штамп, ярлик, стереотип. Проте, якщо стереотип – це стійкий, емоційно насичений образ, то стигма – очевидна соціальна ознака, риса характеру, що виражає якусь ганебну властивість індивіда, через що він виключається з числа «нормальних». Стигма – це властивість, на підставі якої конструюється негативний стереотип. Усі стигми, як правило, носять характер стереотипу, але не всі стереотипи стигматизовані.

Стигматизацію можна розглядати як процес соціальної ексклюзії (соціального виключення), коли відбувається відторгнення індивіда від домінантних норм і цінностей. Соціальна ексклюзія – процес, що спричинює кризу, недолік або розрив соціальних

зв'язків індивіда із суспільством. Поняття соціальної ексклюзії віддзеркалює внутрішні, суб'єктивні переживання стигматизованого індивіда як представника професії, що негативно сприймається.

Стигматизація – реакція суспільства на девіантну, ненормативну, протиправну поведінку особи. Окремі положення теорії стигматизації були сформульовані в 30-70-х рр. 20 ст. американськими вченими в галузі соціальної психології, кримінології та соціології – Ф. Танненбаумом, Е. Лемертом, Г. Беккером, О. Теком, Р. Куїнні, К. Шрагом та ін. Є. Гоффман увів у науковий обіг поняття стигма в своїй однойменній роботі «Стигма» в 1963 році. З того часу починається етап теоретичного осмислення цього поняття, проте здебільшого в межах зарубіжної психології. Є. Гоффман виділяв 3 принципово різні *типи* стигм:

1) тілесні вади;

2) індивідуальні недоліки характеру, що сприймаються як слабівілля (як-от: сплутаність свідомості, судимість, наркоманію, алкоголізм, гомосексуалізм, втрату роботи, спроби самогубства і навіть радикальну політичну позицію);

3) філогенез раси та релігії, що передається від одного покоління до іншого, і що таврує всіх членів сім'ї.

Сучасний швейцарський психіатр Асмус Фінзен виділяє дещо інші *види* стигм:

1) вроджена стигма;

2) стигма унаслідок хвороби;

3) стигма належності до меншини.

Загалом, *види соціальної стигматизації* можна класифікувати у такий спосіб:

1. *Культурна* стигматизація – соціальні ярлики, укорінені в культурі держави або світовій культурі (наприклад: «чукчі недогадливі», «чума ХХ століття» або «жертви СНІДУ»).

2. *Інституційна* стигматизація – законодавчо закріплена стигматизація (наприклад: «людина, яка мала судимість»).

3. *Особиста* (або внутрішня) стигматизація – упередження проти себе самого, базоване на причетності до чого-небудь несхвалюваного у суспільстві (наприклад: «я – товста», «я – рудий»).

4. *Міжособистісна* стигматизація (наприклад: відмова від зустрічей, ненависть, презирство і насильство).

Важливим є вивчення двох *аспектів* стигматизації – зовнішнього та внутрішнього, а також їх відповідних форм прояву та наслідків, залежно від того, спрямована стигматизація на інших людей або на себе. *Зовнішня* стигма – це стигма щодо оточуючих, чужої групи, і вона може приймати різні форми: спроби людини довести, що вона не належить до цієї групи («Я не такий»); презирливі вислови, «прізвиська»; уникнення контактів і зустрічей з представниками іншої групи; страх (зараження, насильства); насильство й інші форми дискримінації; «менторське», опікувальне ставлення; ігнорування думки й інтересів представників групи тощо. Зазвичай, коли говорять про забобони, мають на увазі здебільшого тільки зовнішню стигму.

Внутрішня стигма – це стигма відносно до групи, до якої належить сама людина, а, отже, така стигма змінює ставлення людини до себе. Внутрішньою стигмою називається тому, що, на відміну від зовнішньої, вона зачіпає відчуття власної гідності. Внутрішня стигма може виявлятися у такі способи:

- відчуття власної збитковості, неповноцінності;
- спроби довести, що ти кращий, ніж інші представники групи, що ти не такий, «як вони всі»;
- нездатність налагодити стосунки з людьми, котрі не належать до цієї (референтної) групи;
- нездатність будувати стосунки з людьми, що належать до групи;
- страх дискримінації з боку інших людей, у тому числі й необґрунтований, безпідставний;
- негативна думка про людей із стигматизованої групи;
- відчуття безпорадності, відсутність контролю над ситуацією;
- упевненість, що твоя думка й інтереси не мають значення і ні на що вплинути не можуть.

Самостигматизація є серією заборон, пов'язаних із соціальною активністю, які люди накладають на власне життя, що супроводжується відчуттям неповноцінності та соціальної неспроможності. Причому всі атрибути стигми вони почерпнули з тих відомостей, які отримали дітьми поки росли в атмосфері упередженості й упереджень у стосунках. Самостигматизація може привести до депресії, відчуження, занурення в себе,

аутизму, формування відчуття власної неповноцінності. Це підриває і виснажує сили вже ослаблених людей, громад, примушує людей звинувачувати себе за те, що вони опинилися в такому скрутному становищі. Соціальна стигматизація може вести до психологічного травмування та дискримінації, тобто до реальних дій, що обмежують права окремої людини чи якоїсь групи.

Проблеми стигматизації та дискримінації тісно пов'язані з психологічними бар'єрами особистості, дією механізмів психологічного захисту — неусвідомленого психічного процесу, спрямованого на зменшення дії психотравми. Усі психологічні захисти фактично є знеціненням, тобто зменшенням, ігноруванням якої-небудь частини реальності.

Термін «знецінення» активно використовується в Європі при вивченні проблем стигматизації, дискримінації та розробці програм подолання цих негативних соціальних явищ. Знецінення має два вектори спрямованості:

1. Людині властиво знецінювати інших людей. Це виявляється у формі соціальної (зовнішньої) стигматизації і дискримінації оточуючих.

2. Людина може знецінювати себе — реагувати, сприймаючи себе як негідну, таку, що не має права на спілкування (внутрішня стигматизація, або само стигматизація).

Література

1. Гурович И. О програмне борьбы со стигмой / Исаак Гурович // Социальная и клиническая психиатрия. — 1999. — Т. 9 ; № 3. — С. 5—8.
2. Кравченкова Г. Н. Стигматизация в контексте современных теорий коммуникации : обзор зарубежных теорий / Галина Николаевна Кравченкова // Вестник Харьков. нац. ун-та им. В.Н. Каразина. Социологические исследования современного общества : методология, теория, методы. — Х. : Издат. центр ХНУ им. В.Н.Каразина, 2009. — № 844. — С. 102—106.
3. Свистунова Г. Н. Стигмизированные идентичности : возможности социологического анализа / Галина Николаевна Свистунова // Методология, теория та практика соціологічного аналізу сучасного суспільства : зб. наук. пр. — Х. : Видавн. центр ХНУ ім. В.Н. Каразіна, 2003. — С. 592—594.
4. Goffman E. Stigma : notes on the management of spoiled identity / Ervin Goffman. — InglewoodCliffs, NJ : PrenticeHall, 1964. — 148 p.